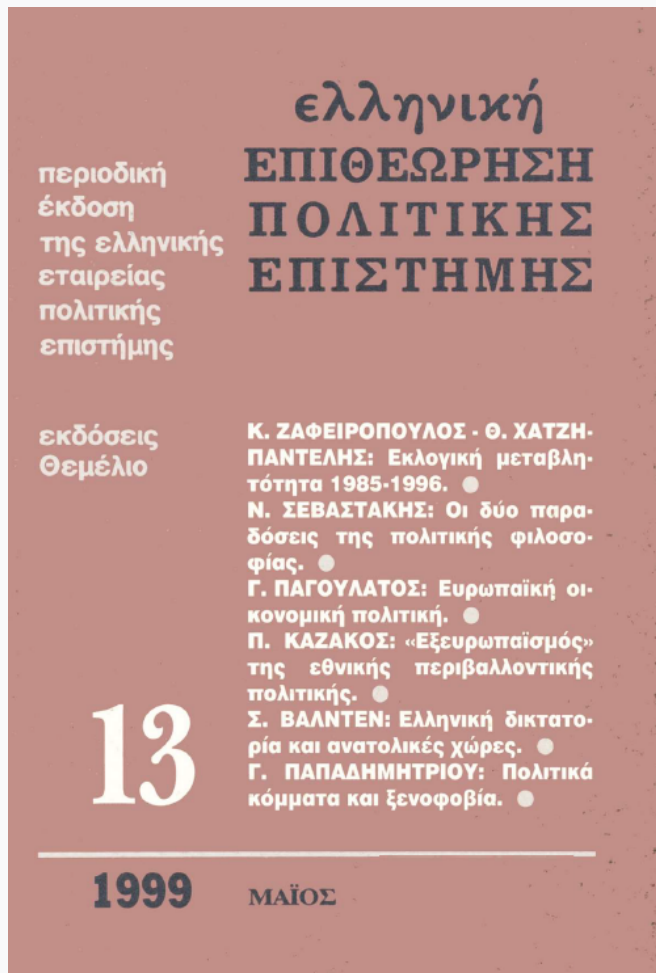

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 13 (1999)

Πολιτικά κόμματα και καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας

Γιώργος Παπαδημητρίου

doi: [10.12681/hpsa.15143](https://doi.org/10.12681/hpsa.15143)

Copyright © 2017, Γιώργος Παπαδημητρίου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαδημητρίου Γ. (2017). Πολιτικά κόμματα και καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 13, 141–149. <https://doi.org/10.12681/hpsa.15143>

Κ Α Τ Α Θ Ε Σ Ε Ι Σ

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΞΕΝΟΦΟΒΙΑΣ*

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ**

1. ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Τα κόμματα αποτελούν βασικούς παράγοντες κάθε σύγχρονης δημοκρατίας. Την πραγματικότητα αυτή αναγνωρίζουν ήδη πολλά Συντάγματα που τα αναγορεύουν σε συνταγματικό θεσμό.¹ Αξίζει να σημειωθεί μάλιστα ότι ορισμένα προσδιορίζουν με ειδικές διατάξεις τις αρχές για την οργάνωση και τη λειτουργία τους. Έτσι συναντούμε συχνά κανόνες για την εσωκομματική δημοκρατία, τη διαφανή διαχείριση των οικονομικών, την καταστατική αυτονομία τους και τη διασφάλιση ίσων ευκαιριών στον πολιτικό ανταγωνισμό.

* Το κείμενο αυτό αποτελεί εισήγηση στην ακρόαση που διοργάνωσε την 1η Ιουλίου 1997 στις Βρυξέλλες η Συμβουλευτική Επιτροπή για το Ρατσισμό και την Ξενοφοβία στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού έτους κατά του Ρατσισμού.

** Ο Γιώργος Παπαδημητρίου είναι καθηγητής στο τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών.

1. Για το δίκαιο των πολιτικών κομμάτων σ' εμάς, βλ. ιδίως Γ. Δρόσου, *Η νομική θέση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα*, Αθήνα-Κομοτηνή 1982· Δ. Ζακάλκας, *Το αίτημα για εσωκομματική δημοκρατία*, Θεσσαλονίκη 1996· Γ. Παπαδημητρίου, *Το Δίκαιο των Πολιτικών Κομμάτων*, Αθήνα-Κομοτηνή 1994· D.Th. Tsatsos - M. Morlok, *Parteienrecht*, Heidelberg 1982· Π. Φουντεδάκη, *Ενδοκομματική Δημοκρατία και Σύνταγμα*, Αθήνα-Κομοτηνή 1987.

Βλ. αναλυτικά για τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, D.Th. Tsatsos - D. Schefold - P. Schneider, *Parteienrecht im europaischen Vergleich, Schriften zum Parteienrecht*, τόμ. 1, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1990, και για τις νέες δημοκρατίες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, D.Th. Tsatsos - Zdzislaw Kedzia, *Parteienrecht in mittel- und osteuropaischen Staaten, Schriften zum Parteienrecht*, τόμ. 11, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1994.

Για τη θεματική που μας απασχολεί πρέπει να θεωρήσουμε ως δεδομένο ότι το Σύνταγμα κάθε ευρωπαϊκής πολιτείας επιβάλλει, μεταξύ άλλων, τη δημοκρατική οργάνωση των κομμάτων, την ελεύθερη λειτουργία τους και την ελεύθερη πρόσβαση των πολιτών σε αυτά. Πρόκειται για κανόνες που ανήκουν στο συνταγματικό πολιτισμό όλων των μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Υπό αυτήν την έννοια, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του θεσμικού κεκτημένου και του συνταγματικού πολιτισμού της.²

Οι εν λόγω κανόνες εισρέουν, εξάλλου, τόσο στη νομοθεσία που διέπει τα πολιτικά κόμματα όσο και στα καταστατικά τους. Έτσι διαμορφώνονται διατάξεις με αντίστοιχο κατά βάση περιεχόμενο στο επίπεδο τόσο της κοινής νομοθεσίας όσο και της κανονιστικής αυτονομίας των κομμάτων. Οι σχετικές διατάξεις πρέπει, και στις δύο περιπτώσεις, να συμβαδίζουν με τους συνταγματικούς κανόνες που επισημάναμε προηγουμένως. Ορισμένες διαφοροποιήσεις είναι αναπόφευκτες ιδίως στα καταστατικά των κομμάτων. Η εξήγηση είναι απλή. Τα κόμματα δεν έχουν –και στο πλαίσιο του πολιτικού πλουραλισμού δεν είναι δυνατόν να έχουν– τους ίδιους κανόνες για την οργάνωση και τη λειτουργία τους.

Από τις επισημάνσεις που προηγήθηκαν, προκύπτει ότι οι παραπάνω συνταγματικοί κανόνες επιβάλλουν στο νομοθέτη και στα κόμματα να μην προβάλλουν προσκόμματα για τη συμμετοχή σε κομματικούς σχηματισμούς πολιτών που ανήκουν σε μειονοτικές ομάδες. Η διαπίστωση αυτή αντιστοιχεί στη μία όψη του νομίσιματος. Στην άλλη αντιστοιχεί η υποχρέωσή τους να διευκολύνουν, με κάθε τρόπο, την ελεύθερη και ισότιμη συμμετοχή στη δράση τους. Η δημοκρατική οργάνωση, η ελεύθερη λειτουργία και ο ανοικτός χαρακτήρας των κομμάτων καταλαμβάνει συνεπώς όσους πολίτες ανήκουν σε μειονοτικές ομάδες ή, με διαφοροποιήσεις, και όσους αλλοδαπούς επιθυμούν να δραστηριοποιηθούν σε αυτά.

Επίσης, στην προοπτική της δημιουργίας ευρωπαϊκών κομμάτων σύμφωνα με το άρθρο 138Α της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση θα ισχύσουν, κατά βάση, οι ίδιες αρχές και οι ίδιοι κανόνες.³ Αν και η πορεία που θα διανύσουμε –ωσότου αποκτήσει σάρ-

2. D.Th. Tsatsos, *Zu einer gemeinsamen europaeischen Parteienrechtskultur*, DÖV, 1988, σ. 1 κ.ε.

3. D.Th. Tsatsos, *Europaeische politische Parteien. Erste (berlegungen zur Auslegung des Parteienartikels des Maastrichter Vertrages*, Art. 138a in EGV in EU, GRZ 1994, σ. 45 επ.

κα και οστά αυτή η καινοτομία της Συνθήκης— ενδέχεται να είναι μακρά, πρέπει από τώρα να εντάξουμε στον προβληματισμό μας αυτή τη νέα διάσταση.

Εάν προς στιγμήν εγκαταλείψουμε τους κανόνες που διέπουν τα κόμματα και στρέψουμε την προσοχή μας σε άλλες περιοχές του Συντάγματος, μπορούμε άνετα να εμπλουτίσουμε το κανονιστικό πλαίσιο που διέπει κάθε σχετικό ζήτημα. Συνταγματικές αρχές με ευρεία εμβέλεια μπορεί έτσι να αξιοποιηθούν γόνιμα για να ενισχύσουν τους σχετικούς κανόνες. Θα μου επιτρέψετε να αναφέρω μόνον ορισμένες. Πρόκειται ιδίως για την αρχή της ισότητας, την αρχή της απαγόρευσης διακρίσεων και το δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας. Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί ότι και οι εν λόγω αρχές συναντώνται στα Συντάγματα όλων των μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.⁴

2. ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ

Θα έλεγε, επομένως, κανείς ότι το Σύνταγμα παρέχει μία ικανοποιητική ομπρέλα για την πάταξη στη γένεσή τους φαινομένων ρατσισμού και ξενοφοβίας στην οργάνωση και τη δράση των κομμάτων. Η πραγματικότητα είναι ωστόσο εντελώς διαφορετική. Καθημερινά γινόμαστε έτσι μάρτυρες προβολής ιδεολογιών και πρακτικών που υποθάλλουν το ρατσισμό και την ξενοφοβία. Τα κόμματα ανέχονται πράγματι ρατσιστικές πρακτικές, που είναι δυστυχώς διάχυτες στις κοινωνίες μας. Ορισμένες μάλιστα φορές ευνοούν την καλλιέργεια και τη διάδοσή τους. Το συνταγματικά δέον βρίσκεται έτσι συχνά σε κραυγαλέα αναντιστοιχία με την πραγματικότητα.

Εύλογα λοιπόν ερωτάται: τι πρέπει να γίνει για να περιοριστούν ή να εξαλειφθούν αυτά τα φαινόμενα στην περιοχή του κομματικού συστήματος και τη διαπλοκή του με το πολιτικό σύστημα; Η απά-

4. Βλ. και τις συνταγματικές διατάξεις για την προστασία των μειονοτήτων στην Αυστρία (άρθρο 8), στην Ιταλία (άρθρα 6, 83 παρ. 2, 116) και στη Φιλανδία (άρθρο 14 παρ. 3), καθώς και στις συνταγματικές προβλέψεις για την απαγόρευση διακρίσεων για θρησκευτικούς, φυλετικούς ή άλλους λόγους στη Γαλλία (προοίμιο), στην Ιρλανδία (άρθρο 44 παρ. 3), στην Ολλανδία (άρθρο 1), στο Βέλγιο (6 bis επ.), στη Γερμανία (άρθρο 3 παρ. 3), στη Δανία (άρθρα 70 και 71), στην Πορτογαλία (άρθρο 13 παρ. 4.), στην Ισπανία (άρθρο 23), στην Αυστρία (άρθρο 7), στη Φιλανδία (άρθρο 5 παρ. 2) και στη Σουηδία (άρθρα 12 παρ. 2).

ντηση δεν είναι εύκολη, μπορεί δε να επιχειρηθεί από πολλές οπτικές γωνίες. Θα μου επιτρέψετε να επικεντρώσω το ενδιαφέρον μου στην πολιτική και τη θεσμική προσέγγιση του προβλήματος.

α. Τα καταστατικά των κομμάτων

Θα ήταν, εν πρώτοις, χρήσιμο να διαβάσαμε με προσοχή τα καταστατικά των κομμάτων, με βασικό στόχο την αναζήτηση ρατσιστικών ρυθμίσεων σε επίπεδο τόσο ιδεολογίας όσο και οργάνωσης. Σε αρκετές διατάξεις τους, θα συναντούσαμε ρυθμίσεις που αποτυπώνουν, άμεσα ή τις περισσότερες φορές έμμεσα, λογικές ξένες προς τη βαθύτερη ουσία της σύγχρονης ανοικτής δημοκρατίας.⁵ Ανάλογες αντιλήψεις εκφράζονται πάντως τις περισσότερες φορές συγκεκαλυμμένα. Γι' αυτό ακριβώς, η ανάγνωση των καταστατικών δεν επιτρέπει να αναδειχθεί με πιστότητα η πραγματική ιδεολογία, δομή και οργάνωση ενός κόμματος.

β. Ο λόγος και οι πρακτικές των κομμάτων

Πιο εποικοδομητική θα ήταν, νομίζω, η συστηματική μελέτη του λόγου και των πρακτικών των κομμάτων στην καθημερινή δράση τους, και η αναζήτηση διαμέσου αυτής ρατσιστικών στοιχείων. Στο σημείο αυτό επιθυμώ να γίνω σαφής. Η ταυτότητα ενός κόμματος αποτιμάται εν τέλει όχι στην καταστατική οργάνωση αλλά στην καθημερινή δράση του, η οποία αναλύεται με τη σειρά της στο λόγο που εκφέρει και τις επιμέρους πρακτικές του. Προκειμένου να εξακριβώσουμε την πολιτική ιδεολογία και πράξη κάθε κόμματος, πρέπει συνεπώς να προστρέχουμε απαραίτητως στο λόγο και τις πρακτικές του. Θα ήταν, τέλος, περιττό να υπογραμμίσω ότι καταστατικό και πρακτικές βρίσκονται ορισμένες φορές σε μεγάλη αναντιστοιχία.

Αν οι υποθέσεις αυτές είναι σωστές, θα ήταν προφανής η χρησιμότητα μίας έρευνας σε όλα τα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκειμένου να διαπιστωθούν οι συγκεκριμένες διαστάσεις του

5. Γ. Παπαδημητρίου - Μ. Σπουρδαλάκης, *Τα Καταστατικά των Πολιτικών Κομμάτων*, Αθήνα-Κομοτηνή 1994. Πρβλ. επίσης το άρθρο 2 παρ. 3 του Γερμανικού Νόμου περί πολιτικών κομμάτων, που επιτρέπει, και μάλιστα μέχρι ποσοστού κάτω του 50%, τη συμμετοχή αλλοδαπών. Αντίθετη είναι η ρύθμιση του ελληνικού Συντάγματος (άρθρο 29 παρ. 1).

προβλήματος. Μία ανάλογη έρευνα δε θα είχε άλλωστε μόνο θεωρητικό ενδιαφέρον. Η πρακτική σημασία της θα ήταν προφανής. Για πρώτη φορά θα ακτινογραφούσαμε ένα ανησυχητικό φαινόμενο που διαβρώνει τη δημοκρατία και σκιάζει τον πολιτισμό μας. Θα γνωρίζαμε δηλαδή και θα εξηγούσαμε καλύτερα τις αιτίες για τις οποίες καλλιεργούνται ανάλογες παθογενείς αντιλήψεις σε κάθε χώρα και κάθε πολιτική οικογένεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Και ακόμη, συγκρίνοντας το φαινόμενο από χώρα σε χώρα και από πολιτική οικογένεια σε πολιτική οικογένεια, θα εντοπίζαμε ομοιότητες και διαφορές, που θα μας βοηθούσαν αφενός, να κατανοήσουμε καλύτερα το φαινόμενο και, αφετέρου, να αναζητήσουμε πρόσφορους τρόπους για την καταπολέμησή του.

Ανάλογο εγχείρημα θα μπορούσε να αναληφθεί και για τη μελέτη του λόγου και των πρακτικών των κομμάτων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.⁶ Ενδιαφέρον θα είχε, επίσης, να εξεταστεί συγκριτικά η στάση επιμέρους πολιτικών κομμάτων και κομματικών οικογενειών σε συγκεκριμένα ζητήματα στο πλαίσιο αφενός της πολιτείας και αφετέρου της Ένωσης.

Ωσπου να πραγματοποιηθεί μία ανάλογη ολοκληρωμένη έρευνα, θα ήταν δυνατόν να εκτιμηθούν, σε γενικές έστω γραμμές, οι διαστάσεις του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Η καταγραφή τους –που πρέπει φυσικά να καταλαμβάνει όλες τις χώρες της Ένωσης και όλες τις βασικές πολιτικές οικογένειες– θα αποτελούσε την αφετηρία για την επεξεργασία θέσεων και τη διαμόρφωση αντιρατσιστικής πολιτικής. Μία τέτοια προσέγγιση θα συνέβαλε, τέλος, να συνειδητοποιηθεί καλύτερα το ζήτημα και να φτάσει στο επίκεντρο του προβληματισμού των κομμάτων και της κοινωνίας.

3. ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ

Ρατσιστικός λόγος και πρακτικές δε συναντώνται μόνο στην εσωτερική ζωή των κομμάτων. Ανάλογα φαινόμενα –εφόσον ελλοχεύουν, υποθάλπονται και διατηρούνται στην εσωτερική ζωή τους– μεταφέρονται μοιραία και στους πολιτειακούς θεσμούς. Κόμματα και θεσμοί λειτουργούν άλλωστε ως συγκοινωνούντα δοχεία. Η α-

6. Βλ. τα καταστατικά των ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων στο έργο: D.Th. Tsatsos - G. Deintzer, *Europäische politische Parteien. Dokumentation einer Hoffnung*, Baden-Baden 1998.

σθένεια δηλαδή, εφόσον και στο μέτρο που διαπιστώνεται, είναι μεταδοτική. Μένει λοιπόν να δούμε, πώς θα μπορούσαμε να αναζητήσουμε εκδηλώσεις ρατσιστικής ιδεολογίας και ρατσιστικών πρακτικών στους κοινοβουλευτικούς θεσμούς, τη Διοίκηση και τη Δικαιοσύνη, οι οποίες θα ήταν δυνατόν να αποδοθούν στα κόμματα.

α. Βουλή

Ως προνομιακός χώρος παρουσιάζεται εν προκειμένω η Βουλή, στην οποία δραστηριοποιούνται καθημερινά τα κόμματα και οι βουλευτές. Οι θέσεις κάθε κόμματος ή επιμέρους βουλευτών του για τη διαμόρφωση ενός νόμου ενδέχεται να επηρεάζονται, άμεσα ή έμμεσα, από ρατσιστικά πρότυπα. Στο μέτρο που διαπιστώνεται ανάλογη επιρροή, κόμματα ή επιμέρους βουλευτές τους καθίστανται φορείς όχι απλώς διάδοσης αλλά εγχάραξης σε κείμενα νόμων μιας αποκρουστικής ιδεολογίας.

Δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε ότι κάθε νόμος θεσπίζεται για να εφαρμοστεί. Συνεπώς, η εφαρμογή του στην πράξη θα είχε, σε ανάλογες περιπτώσεις, ανεπιθύμητες συνέπειες για ορισμένες τουλάχιστον ομάδες πολιτών και θα έπληττε καιρία την αρχή της ισολοιτείας.

Τηρουμένων των αναλογιών, το ίδιο ισχύει και στην περιοχή του κοινοβουλευτικού ελέγχου. Και σ' αυτήν ενδέχεται ένα κόμμα ή βουλευτές του, με την ανοχή ή κάποτε και την ενθάρρυνση ίσως της ηγεσίας του, να εκφράζουν ρατσιστικές ιδέες. Το πρόβλημα παρουσιάζεται εδώ με μεγαλύτερη ίσως ένταση, γιατί οι βουλευτές συμμετέχουν στις σχετικές διαδικασίες χωρίς να είναι αναγκασμένοι να υπακούουν στην κομματική πειθαρχία. Σε αυτήν τους τη δραστηριότητα επικαλούνται συνήθως με περισσότερη άνεση την ελευθερία της γνώμης τους.

β. Διοίκηση

Τα κόμματα ως βασικοί παράγοντες της πολιτικής ζωής προσπαθούν να επηρεάσουν και την καθημερινή λειτουργία της Διοίκησης. Η στάση αυτή προσιδιάζει κατεξοχήν στο κυβερνών κόμμα. Αλλά και τα κόμματα της αντιπολίτευσης επιχειρούν με όλα τα μέσα που διαθέτουν να συμπροσδιορίσουν τις αποφάσεις και τις πρακτικές της. Είναι γι' αυτό αναπόφευκτο, κόμματα που υιοθετούν

ρατσιστικές αντιλήψεις να επιδιώκουν να επηρεάσουν ανάλογα τη δράση της Διοίκησης.

Παραδείγματα θα μπορούσαν να αναφερθούν πολλά. Αρχεί να σκεφτούμε τις προσπάθειες ορισμένων κομμάτων να επιβάλλουν διακριτική μεταχείριση εις βάρος μειονοτικών ομάδων με γνώμονα την καταγωγή μελών τους. Ιδιαίτερη σημασία έχει επίσης η πολιτική σε ζητήματα ασύλου που, τα τελευταία χρόνια, έχει με την αθρόα εισροή μεταναστών σε ορισμένες χώρες της Ένωσης προκαλέσει μεγάλες πολιτικές και θεσμικές εντάσεις.

γ. Δικαιοσύνη

Τα κόμματα ενδέχεται, τέλος, να επηρεάζουν με διάφορους τρόπους την απονομή της δικαιοσύνης. Έτσι, λ.χ., είναι πιθανόν να δημιουργούν περιρρέουσα ατμόσφαιρα, με στόχο να προϊδέασουν τα Δικαστήρια για τη διαμόρφωση της κρίσης και της νομολογίας τους. Ή να στρέψουν τη νομολογία τους προς άλλες κατευθύνσεις, ασκώντας κριτική στις αποφάσεις τους.

4. ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ

Από τις επισημάνσεις που προηγήθηκαν, προκύπτει ότι ο ρατσισμός και η ξενοφοβία δεν ενδημεί μόνο στη ζωή των κομμάτων. Το φαινόμενο μεταφέρεται, όπως είδαμε, και στους πολιτειακούς θεσμούς διαμέσου της συμμετοχής των κομμάτων στη λειτουργία τους. Μεταφέρεται όμως και σε άλλους βασικούς πολιτικούς και κοινωνικούς θεσμούς, τους οποίους, άμεσα ή έμμεσα, επηρεάζουν. Ας δούμε τι συμβαίνει σχετικά.

α. Συνδικαλιστικές οργανώσεις

Ο σημαντικότερος ίσως θεσμός στην κοινωνία που διασυνδέεται με τα κόμματα είναι οι συνδικαλιστικές οργανώσεις. Χρήσιμο θα ήταν γι' αυτό να εξετάσουμε αν κόμματα με ρατσιστικές αντιλήψεις στο λόγο και τις πρακτικές τους επιδιώκουν να τις μεταδώσουν σ' αυτές. Σε καταφατική δε περίπτωση, πρέπει να εξακριβώσουμε πώς συντελείται αυτή η διεργασία.

Η σχέση κόμματος και συνδικαλιστικής οργάνωσης διακρίνε-

ται, ως γνωστόν, για το διαλεκτικό χαρακτήρα της. Κάθε συνδικαλιστική οργάνωση χαρακτηρίζεται από την αυτονομία της, αναφέρεται όμως συνήθως σε ιδεολογικές και πολιτικές αξίες που είναι εν πολλοίς συναφείς με τις αξίες που πρεσβεύουν τα κόμματα. Εν όψει αυτών, οι συνδικαλιστικές οργανώσεις διαθέτουν απέναντι στα κόμματα οργανωτική, όχι όμως πάντοτε ιδεολογική και πολιτική αυτοτέλεια. Από την άποψη αυτή, συγγενεύουν συχνά με τα κόμματα στα οποία θεωρείται ότι πρόσκεινται, χωρίς πάντως να ταυτίζονται με αυτά.

Έτσι εξηγείται το γεγονός, ότι πολιτικά συγγενή κόμματα και συνδικαλιστικές οργανώσεις γίνονται συνήθως δέκτες ρατσιστικών αντιλήψεων. Δεν αποκλείονται φυσικά διαφοροποιήσεις, ορισμένες φορές μάλιστα ουσιώδεις. Έτσι, λ.χ., όπου ενδημούν συνθήκες ανεργίας, ενδέχεται να δημιουργούνται στα συνδικάτα εγωιστικές τάσεις με ρατσιστική ιδεολογική φόρτιση. Στην περίπτωση αυτή, κυριαρχεί εσφαλμένα η εντύπωση ότι το πρόβλημα προκαλεί η απασχόληση ξένων εργαζομένων. Υποστηρίζεται μάλιστα ότι η απομάκρυνσή τους θα αποκαθιστούσε την ισορροπία στην αγορά εργασίας και θα εξασφάλιζε περισσότερες θέσεις απασχόλησης για τους πολίτες της φιλοξενούσας χώρας. Δεν αποκλείεται πάντως να συμβαίνει και το αντίθετο. Τα κόμματα δηλαδή και όχι οι συνδικαλιστικές οργανώσεις να αποδίδουν τις σχετικές δυσκολίες στους ξένους εργαζομένους. Υπό οποιαδήποτε εκδοχή, πρόδηλη είναι εν προκειμένω η στενή διαπλοκή κομμάτων και συνδικαλιστικών οργανώσεων.

β. Πολιτικές και κοινωνικές οργανώσεις

Ό,τι διαπιστώθηκε για τις συνδικαλιστικές ενδέχεται, τηρουμένων των αναλογιών, να ισχύει και για άλλες πολιτικές και κοινωνικές οργανώσεις με αξιόλογη δράση. Δεν είναι ίσως εύκολο να αναζητήσει κανείς εδώ αντιπροσωπευτικά δείγματα γραφής. Οι εν λόγω οργανώσεις διακρίνονται για τον πλουραλισμό τους ως προς την οργάνωση, τη λειτουργία και τους σκοπούς που εξυπηρετούν. Σε αυτήν τη δυσκολία πρέπει να προστεθεί η ιδιαιτερότητά τους, που συναρτάται συχνά με την ιστορία και τον πολιτισμό κάθε χώρας.

Η ιδεολογική συγγένεια αφενός των κομμάτων και αφετέρου των πολιτικών και κοινωνικών οργανώσεων μπορεί να λειτουργεί ως θερμοκήπιο για την καλλιέργεια ρατσιστικού λόγου και πρα-

κτικών. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις, πρέπει να αναρωτηθούμε –για να χρησιμοποιήσω ένα λογοπαίγνιο– αν η κότα γέννησε το αυγό ή το αυγό την κότα. Όπως και να έχει το πράγμα, κόμματα και οργανώσεις λειτουργούν και εδώ ως συγκοινωνούντα δοχεία.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

α. Το Σύνταγμα κάθε Πολιτείας προβλέπει αρχές και κανόνες για την οργάνωση και τη λειτουργία των κομμάτων. Ανάλογοι κανόνες συναντώνται σε όλα τα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αποτελούν, γι' αυτό, αναπόσπαστο μέρος του συνταγματικού πολιτισμού της. Με αυτά τα δεδομένα, το Σύνταγμα φαίνεται να προσφέρει μια ικανοποιητική ομπρέλα για την αντιμετώπιση φαινομένων ρατσισμού και ξενοφοβίας. Η πραγματικότητα είναι ωστόσο εντελώς διαφορετική.

β. Για τη διαπίστωση της πραγματικότητας πρέπει να μελετήσουμε τα καταστατικά των κομμάτων και ιδίως το λόγο και τις πρακτικές τους. Μόνον έτσι θα μπορέσουμε να συνθέσουμε μια αξιόπιστη εικόνα του φαινομένου. Μια εικόνα που θα μας επιτρέψει να επεξεργαστούμε, μετά λόγου γνώσεως, θέσεις, και να διαμορφώσουμε πολιτική για την καταπολέμηση του ρατσισμού στο επίπεδο των κομμάτων.

γ. Φαινόμενα ρατσισμού και ξενοφοβίας μεταδίδονται μοιραία από τα κόμματα στους πολιτειακούς θεσμούς διαμέσου της συμμετοχής των κομμάτων στη λειτουργία τους. Τούτο συμβαίνει, με διαφορετικούς κάθε φορά τρόπους, στο επίπεδο της Βουλής, της διοίκησης και της δικαιοσύνης. Το ίδιο ισχύει εξάλλου, τηρουμένων των αναλογιών, και με άλλους βασικούς πολιτικούς και κοινωνικούς θεσμούς, τους οποίους τα κόμματα επηρεάζουν ποικιλοτρόπως.

δ. Τα κόμματα ως πολιτικοί οργανισμοί που δραστηριοποιούνται τόσο στην κοινωνία όσο και στο κράτος συμβάλλουν στη συναίρεση των αντιθέσεών τους. Εν όψει της σύνθετης λειτουργίας τους είναι εύλογο να συμπροσδιορίζουν με το λόγο και τις πρακτικές τους την ανοχή, την καλλιέργεια ή την καταπολέμηση φαινομένων ρατσισμού. Για το πρόβλημα που εξετάζουμε, η θέση τους είναι συνεπώς, από κάθε άποψη, κεντρική και καθοριστική.